

Sisällissodan pitkä häntä

Tiina Lintunen ja Anne Heimo (toim.):
Sisällissodan jäljet. Väki Voimakas 31. Työväen
 historian ja perinteen tutkimuksen seura 2018.
 354 s. ISSN 0782-2332. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/240068>

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran (THPTS) Väki voimakas -sarjan 31. teoksen ja vuoden 2018 vuosikirjan otsikko *Sisällissodan jäljet* pyörryttää. Sadan vuoden takaiset tapahtumat ovat vaikuttaneet yhteiskuntaamme, taiteeseemme ja fyysiseen ympäristöömme niin monella tavalla, että aiheen vähänkään perusteellisempi tutkimus tuottaisi tulokseksi varsin moniosaisen teossarjan. Seuran otsikkovalinta onkin kunnianhimoinen.

Valitun aihepiirin laaja-alaisuutta kuvaa myös samalla otsikolla järjestetyn THPTS:n 2017 kesäseminaarin esitelmäkutsu. Siinä maalattiin lavealla pensselillä mahdollisia tarkastelukohteita politiikasta muistoihin ja representaatioihin, taiteesta sukupuolten rooliin ja lapsiin. Näkökulmaa saattoi laajentaa myös Suomen ulkopuolelle, esimerkiksi muihin eurooppalaisiin vallankumouksiin sekä sodan jälkeisen elämän uudelleenrakentamiseen Venäjällä ja Amerikassa. Mukaan saatiin monipuolinen kirjo esitelmiä, jotka oli puristettu neljään teemaan: jälkien istuttaminen, jäljet maisemassa, ajassa muuttuvia ja odotuksenvastaisia tulkintoja sekä ylisukupolviset jäljet ja selviytyminen.

Vuosikirjaa varten teemat kuitenkin vaihdettiin ja esitelmistä muokatut artikkelit jaettiin uudelleen otsikoiden ”selviytymisen strategiat”, ”lapset ja nuoret” sekä ”muistin politiikka” alle. Näkökulma kaventui, olisihan esimerkiksi arkeologiaa esiteltyt teema ”jäljet maisemassa” ollut vähemmän kaluttu aihe. Samoin aikaperspektiiviltään laajaan teemaan ”ylisukupolviset jäljet” sisällytetyt esitelmät jätettiin yhtä lukuun ottamatta pois.

Teoksen toimittajat Anne Heimo ja Tiina Lintunen johdattavat lukijan teoksen aihepiiriin muistamisen ja representaatioiden kautta. He käsittelevät muistamista kronologisesti alkaen sodan kokijoista ja aikalaistutkimuksista edeten sotahistorian ja historiatulkintojen kautta kirjailija Väinö Linnaan. Samaan nippuun on lisätty konkreettinen muistaminen: muistojuhlat, -mitalit, -esineet ja -merkit. Representaatiota Heimo ja Lintunen pohtivat tutkimuksen, taiteen ja tuotteiden kautta. Kaunokirjallisuuden vaikutus sisällissodan käsitysten muokkaajana on tunnettu, mutta toimittajat ovat nostaneet hienosti esille myös sarjakuvat, teatterin, musiikin ja pelit.

Teoksen toimittajat lupaavat artikkelien tarkastelevan “[...] sadan vuoden takaista sisällissotaa läheltä ja kaukaa, mikro- ja makrotasolta sekä aikalaisten että jälkipolvien näkökulmasta” (s. 16). Toki näin, mutta yhden toista artikkelin voimin tuollaista avaruutta voidaan vain sipaista. Nuo kurkistukset kuitenkin havainnollistavat sitä, mistä tällainen ”jälkien” kokonaisuus voisi koostua, jos aihepiiriä haluttaisiin joskus tutkia laajemmin.

Teeman ”Selviytymisen strategiat” kolme artikkelia tuntuivat ensilukemalta kertovan varsin erilaisista maailmoista. Henrik Talan ”Tervakoski, sisällissodan onnellisten laakso” sekä Oona Ilmolahden ”Nostalgian syleilyssä – Luonto, piristeet ja perinteet poikkeusolojen kiinnekohtina” kuvaavat molemmat selviytymistä, mutta hyvin erilaisista näkökulmista. Aapo Roseliuksen essee ”Suomen sisällissota ja demobilisaation vaikeus” pohtii, miten sodan jälkeen yritettiin palata ”vanhaan normaaliin” – aikaan, joka oli jo kadonnut ja saavuttamattomissa.

Artikkeleiden yhteinen vire löytyy menneen ajan vaikutuksista nykyhetkeen. Tervakoski selviytyi sodasta koskemattomana pitkän traditionsa ansiosta. Sen työyhteisö oli vuosikymmenten aikana muotoutunut riittävän yhtenäiseksi hylkiäkseen sinne tulevia radikalisoijia. Ilmolahden tutkimat vangit puolestaan selvisivät nostalgian, menneen kaipuun avulla. Pienetkin asiat saattoivat luoda illuusion ”rauhasta” tai ”normaalista tilasta”, jonka avulla leirien rankoista kokemuksista voitiin selvitä. Mennyt aikaa ei kuitenkaan saatu takaisin.

Teoksen keskimäinen kokonaisuus on selkeästi yhtenäisin. Marianne Junila syventää jo aiemmin *Historiallisessa Aikakauskirjassa*¹ käsittelemänsä aiheen analyysiä artikkelissaan ”Tampere 1918: Koulutyttyjen kahtia jaettu maailma”. Anna Warsell tarkastelee punaorpojen kasvatusta, pro gradu -työnsä aihepiiriä, otsikolla ”Isät kuolivat kapinassa – miten lapsista huolehdittiin”, kun taas Ulla Aatsinki luo katseensa sosialistiseen lastenkasvatukseen artikkelissaan ”Vallankumouksen ja sosialismin lapset: Uuden työläissukupolven kasvattaminen Suomessa ja Tampereella 1919–1930”. Tämä osion otsikko (”Lapset ja nuoret”) on tosin jossain määrin harhaanjohtava, koska artikkeleissa keskiöön nousevat kasvattajat. Esimerkiksi Ulla Aatsingin artikkelin yhtenä keskeisenä teemana ovat kasvatukseen liittyvät valtakysymykset sekä niiden käytännön vaikutukset. Hän toteaa, että ”kiistoja kasvatustyössä aiheuttivat tavoitteiden asettelu ja toimintamallit, joiden taustalla vaikuttivat milloin ideologiset suuntaukset, milloin sukupuolittuneet tai sukupolvittuneet eriävät näkemykset” (s. 182–183). Osion artikkelit kuvaavat oivasti kasvattajien ja opettajien vaikutusta lasten omaksumiin asenteisiin ja maailmankuvaan. Lapset itse eivät ole poliittisia, mutta heitä ympäröivät ideologiat ovat. Lapsista haluttiin joko ”valkoisen” tai ”punaisen” ajatusmaailman jälkeläisiä. Tasapuolisuutta ja avarakatseisuutta ei sodan jälkeen ollut.

Teoksen johdannossa mainitaan, että ”Muistin politiikka” -teeman “[...] tarkastelukulma on sisällissodan jälkeisessä ajassa ja siinä, millä eri tavoin sodan muistot ja perintöä pyrittiin hallitsemaan” (s. 17). Siinä missä teoksen kaksi ensimmäistä teemakokonaisuutta olivat melko yhtenäisiä, jää viimeinen hajanaiseksi ja keräilyerän makuisiksi.

Petteri Systä ja Olli Kleemola peilaavat artikkeleissaan taiteen vaikutusta sodan muistamiseen. Systä kuvaa, miten sodanjälkeisessä tilanteessa Tampereella valkoisten suurinta voittoa symboloiva patsas jakoi valtuustossa rajusti mielipiteitä. Hän myös osoittaa selkeästi pankkien taloudellisen vallan vaikutukset demokratian todellisuuteen. Kleemola hyödyntää kahden kuvateoksen kuvia historiatutkimuksen primäärilähteinä *visual history* -tutkimussuuntauksen mukaisesti.

Anna Laakkosen Punaista Karjalaa sekä Hannu Itkosen ja Arto Nevalan Varkautta käsittelevät artikkelit

kertovat, miten eri tavalla sisällissodan muistot näillä paikkakunnilla näkyivät. Siinä missä Karjalaan paenneet punaiset ruoskivat itseään menetetyistä taistelusta ja unelmoivat uudesta vallankumouksesta, Varkaudessa sodasta oltiin pitkään hiljaa. Siellä ryhdyttiin vasta 1980-luvulla käsittelemään menneitä aikoja uudelleen.

Teoksen päättävä Seppo Hentilän essee analysoi ”valkoisessa Suomessa seipitettyä vapaussotakertomusta” (s. 325) ja vapaussodan historiapolitiittista artefaktiutta mielenkiintoisella tavalla. Vapaussodasta tehtiin tietoisesti omanlaisensa tulkinta, joka jäi päälle, ja vasta 1960-luvulla sitä alettiin kyseenalaistaa. Olen lukenut Hentilän teoksen² sodan vaikutuksista, mutta minulle tämä oli uusi näkökulma.

Muutamista artikkeleista löytyy mielenkiintoisia yhtymäkohtia. Tervakoski ja Varkaus olivat molemmat saarekkeita, omanlaisiaan tehdasyhteisöjä. Tala osoittaa hyvin, miten Tervakoskella työläisten ja omistajien koheesio piti sodan loitolla. Varkaudessa oli juuri investoitu uusiin tehtaisiin ja työväkeä tarvittiin lisää. Yhteisö heterogenisoitui, jolloin radikalismille tuli tilaa. Sodan lopputulema olikin erilainen: Tervakoskella ei taisteltu, Varkaudessa kyllä.

Roseliuksen artikkeli puolestaan auttaa ymmärtämään paremmin Systän kuvaamaa Tampereen patsas-kiistaa. Kun patsas haluttiin purkaa, pohjalaiset olivat valmiita puolustamaan sitä vaikka väkivallalla. Tämä on juuri Roseliuksen kuvaama demobilisaation vaikeutta ja väkivallan sekä brutaaliuden perintöä, jonka sota jätti jälkeensä. Rauhaan palaaminen kesti pitkään ja oli monelle vaikeaa.

Teoksen artikkelien myötä saatu kurkistus sisällissodan jälkien valtavaan aihepiiriin on hyvin kiinnostava. Toki teemat olisivat voineet olla vieläkin herkullisempia, mutta tälläkin tavalla on saatu aikaan kokonaisuus, joka puolustaa paikkaansa. Ensilukemalla teos antaa hajanaisen kuvan, mutta tämän ei pidä antaa hämätä. Syvemmillä tasolla artikkelit tukevat toisiaan, ja teemojen välille löytyy yhteisiä kosketuspintoja. Teos kannattaa lukea useamman kerran ajatuksella. Erityistä plussaa annan viidestä vertaisarvioidusta artikkelista sekä teoksen avoimesta julkaisemisesta Helda-palvelussa.

Ari Muhonen, TkL, väitöskirjatutkija
Jyväskylän yliopisto

1. Marianne Junila, ”Veljesvihan liekit”. Koululaiset muistelevat sisällissotaa syksyllä 1918. *Historiallinen Aikakauskirja* 109 (3), 296–308.

2. Seppo Hentilä, *Vuoden 1918 pitkä varjo. Muistamisen historia ja politiikka*. Siltala 2017.